

Justitieutskottets betänkande

1977/78:33

med anledning av motion om ökat lekmannainflytande vid allmän domstol

Motionen

I motionen 1976/77:455 av Lisa Mattson m. fl. (s) hemställs att riksdagen begär att regeringen snarast lägger fram förslag om de lagändringar som behövs för att få ett system med fullt genomförd individuell rösträtt vid de allmänna domstolarna.

Motionärerna hänför sig till omröstningsreglerna för brottmål i tingsrätt och konstaterar att den nuvarande ordningen i praktiken ligger mycket nära ett system med individuell rösträtt. Erfarenheterna av det ökade inflytande som nämndemännen numera har torde enligt motionärerna genomgående vara gynnsamma. Motionärerna anser därför tiden nu vara mogen att övergå till ett system med fullt genomförd individuell rösträtt. I brottmål bör enligt motionärerna, vid lika röstetal, den lindrigaste meningen gälla även när nämnd deltar i handläggningen.

Gällande rätt

Domförhållanden

Regler om tingsrätts sammansättning ges i 1 kap. rättegångsbalken (RB). I tvistemål är tingsrätt domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare får ej sitta i rätten. I brottmål skall tingsrätt bestå av en lagfaren domare och nämnd. Kan huvudförhandling i målet beräknas kräva minst fyra veckor, får dock två lagfarna domare och nämnd sitta i rätten (1 kap. 3 §). I nämnden skall sitta fem nämndemän. Om det är påkallat med hänsyn till målets omfattning eller annan särskild omständighet, får dock sex sitta i nämnden. Inträffar förfall för nämndeman sedan huvudförhandling påbörjats, är rätten domför med fyra i nämnden.

Från angivna regler om tingsrätts domförhet finns betydelsefulla undantag. För familjerättsmål gäller sålunda enligt stadganden i giftermålsbalken (GB) och föräldrabalken (FB) att tingsrätt vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, skall sammansättas med en lagfaren domare och nämnd (15 kap. 29 § GB och 20 kap. 36 § FB). Vidare föreligger för både tvistemål och brottmål en mycket vidsträckt ensamdomarbehörighet. Tingsrätt är sålunda domför med en lagfaren domare vid måls avgörande utan huvudförhandling samt vid annan handläggning som ej sker vid huvudförhandling eller syn. Ensamdomarbehörighet föreligger också vid huvudförhandling i tvistemål som hålls i

förenklad form liksom vid huvudförhandling och syn i mål om brott för vilket icke är stadgat svårare straff än böter (1 kap. 3 § RB). Även vid handläggning av mål enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden består tingsrätt av en lagfaren domare (12 § nämnda lag).

Hovrätt är domför med fyra lagfarna domare, och flera än fem lagfarna domare får ej sitta i rätten (2 kap. 4 § första stycket RB). I brottmål är hovrätt dock domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får ej sitta i rätten. I brottmål är hovrätt också domför med enbart lagfarna domare i fall där anledning ej förekommer att döma till svårare straff än böter samt vid handläggning som ej sker vid huvudförhandling (2 kap. 4 § andra stycket RB). Hovrätt skall ha här angiven sammansättning med nämndemän även i familjerättsmål som i underrätt avgjorts med nämnd (15 kap. 30 a § GB och 20 kap. 36 § FB).

Omröstningsregler

Regler för omröstning i fall då vid överläggning yppas skiljaktiga meningar ges beträffande tvistemål i 16 kap. RB och beträffande brottmål i 29 kap. RB.

Vid omröstning i tvistemål skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av rättens ledamöter. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är bland dem ordförandens, skall den meningen gälla (16 kap. 3 § RB). En kompletterande bestämmelse finns för det fall att flera än två meningar yppas utan att någon enligt vad nu sagts skall gälla. Är det i sådant fall fråga om penningar eller annat som utgör viss myckenhet, skall rösterna för den större myckenheten sammanläggas med rösterna för närmast mindre och, om det erfordras, sammanläggningen fortsätts efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Är det fråga om annat än viss myckenhet gäller den mening för vilken rösterna är flera än för annan eller, om det finns lika många röster för flera meningar, den mening som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar (16 kap. 4 § RB). För de fall då tingsrätt har nämndsammansättning i familjerättsmål gäller en annan ordning. Yppas i sådana mål annan mening än ordförandens och förenar sig minst fyra eller, då i nämnden sitter endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, skall nämndens mening gälla. I annat fall gäller ordförandens mening (15 kap. 30 § GB och 20 kap. 36 § FB).

Vid omröstning i brottmål i tingsrätt då rätten består av en lagfaren domare och nämnd gäller den nyss beskrivna regeln för omröstning i familjerättsmål (29 kap. 3 § första stycket RB). Särskilda bestämmelser gäller för de fall då tingsrätt i vidlyftiga brottmål består av två lagfarna domare och nämnd (29 kap. 3 § andra stycket RB). Yppas i dessa fall annan mening än sådan som omfattas av de lagfarna domarna och förenar sig, när sex sitter i nämnden, minst fem och eljest minst fyra nämndemän om skälen och slutet skall nämndens mening gälla. I annat fall gäller den mening som omfattas av de

lagfarna domarna. Om dessa ej förenar sig om en mening skall den av deras meningar gälla som biträds av de flesta nämndemännen eller, om lika många biträder vardera meningen, den mening som är lindrigast. Kan inte någon mening anses som lindrigare, skall ordförandens mening gälla (29 kap. 3 § andra stycket RB).

Vid omröstning i brottmål i hovrätt gäller den mening som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening fått hälften av rösterna och är denna den lindrigaste skall den meningen gälla. Vid särskild omröstning huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest då inte någon mening kan anses som lindrigare, skall dock den mening gälla som fått hälften av rösterna och bland dem ordförandens (29 kap. 3 § tredje stycket RB). En kompletterande bestämmelse finns för det fall att i hovrätt yppas flera än två meningar utan att någon skall gälla enligt den nyss beskrivna regeln. I sådant fall skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsätts efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Kan inte någon mening anses ogynnsammare för den tilltalade gäller den mening för vilken rösterna är flera än för annan eller, om det finns lika många röster för flera meningar, den mening som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar (29 kap. 4 § RB).

Förarbeten

Den nu rådande ordningen för domförhet och omröstning i underrätt har i huvudsak gällt sedan den 1 januari 1971, då den av 1969 års riksdag beslutade underrättsreformen genomfördes (prop. 1969:44, ILU 38, rskr 283). Genom reformen infördes en ny, enhetlig organisation av de allmänna underrätterna. Dessa utgörs numera av tingsrätter som ersatt de tidigare häradsrätterna och rådhusrätterna. Reformen innebar bl. a. att tidigare bestående olikheter mellan häradsrätts och rådhusrätts domförhet vid huvudförhandling i tvistemål utjämnades. Enligt den äldre ordningen var häradsrätt domför med en lagfaren domare och nämnd, medan rådhusrätt hade juristkollegial sammansättning med tre eller högst fyra domare. Redan år 1959 hade full likformighet genomförts beträffande underrätts sammansättning i brottmål. Enligt den före år 1971 gällande ordningen bestod nämnden av minst sju och högst nio nämndemän utom i mål rörande viss lindrigare brottslighet, där antalet nämndemän var tre.

Möjligheten till förstärkt sammansättning av tingsrätt i vidlyftiga brottmål infördes genom lagstiftning år 1975. Lagstiftningen innebar också följändringar i omröstningsreglerna (prop. 1975/76:64, JuU 18, rskr 124).

Lekmannamedverkan i hovrättsprocessen infördes genom lagstiftning år 1976. Också denna reform berörde omröstningsreglerna (prop. 1975/76:153,

JuU 44, rskr 396).

I 1969 års lagstiftningsärende förordade departementschefen att underrätt i brottmål normalt skulle bestå av lagfaren ordförande och fyra nämndemän (prop. 1969:44 s. 196). I frågan om hur omröstningsbestämmelserna borde utformas anförde han följande:

Enligt nuvarande omröstningsregler gäller nämndens mening framför ordförandens endast om alla i nämnden eller, då i nämnden sitter flera än sju, minst sju är ense om skälen och slutet. I andra fall gäller ordförandens mening. Nämnden har sålunda s. k. kollektiv rösträtt.

Som framgår av det förut anförda har i skilda sammanhang framställts krav att nämndemännen skall ges individuell rösträtt eller i varje fall att den enskilde nämndemannens röst skall ges större röstvärde än f. n. Därvid har bl. a. åberopats att det är önskvärt att lekmanainflytandet i straffrättsskipningen stärks genom att nämndemännen ges en starkare ställning i förhållande till yrkesdomaren. Det har också påtalats, att de nuvarande reglerna om kollektiv rösträtt står i strid mot vad som eljest gäller när valda förtroendemän har att fatta beslut i allmänna angelägenheter.

Jag vill först nämna den i flera sammanhang anförda synpunkten att redan en minskning av nämndens storlek anses medföra ökat individuellt inflytande för den enskilde nämndemannen. Den individuella andelen i rättens avgörande får sålunda anses öka i samma mån som antalet röstande minskar. Från den synpunkten kan redan det förut framlagda förslaget om minskning av nämnden anses innebära en viss förstärkning av lekmanainflytandet.

För frågan om ökat lekmanainflytande är dock självfallet utformningen av omröstningsreglerna av större betydelse. Stadsdomstolsutredningen har ansett, att de nuvarande omröstningsreglerna alltför mycket beskär nämndens möjligheter att gentemot ordföranden hävda en annan mening. Utredningens majoritet har dock inte velat gå så långt att den har velat förorda att individuell rösträtt införs. Häremot åberopas framför allt att en sådan ändring i viss mån skulle försvaga juristinflytandet och leda till ökat antal nämnddomar. Detta anses inte önskvärt från rättssäkerhetssynpunkt, eftersom den lagfarna domaren har större förutsättningar än den enskilde nämndemannen att komma till ett riktigt resultat. Det framhålls också, att omröstningsreglerna inte har så stor praktisk betydelse, eftersom nämndens inflytande framför allt gör sig gällande under överläggningen då ordföranden och nämndemännen fritt diskuterar genom målet och då man i de allra flesta fallen under hänsynstagande till olika synpunkter uppnår enighet om utgången. Utredningsmajoriteten har därför inskränkt sig till att förorda en jämkning i omröstningsreglerna av innebörd i huvudsak att nämndens mening blir gällande framför ordförandens, om minst fem av de sex eller sju nämndemän som i regel skall delta är eniga.

Två reservanter i utredningen har förordat, att kollektiv rösträtt för nämnden visserligen behålls men ges sådant reellt innehåll att omröstningen ger samma utslag som en ordning med individuell rösträtt skulle ge. En tredje reservant föreslår individuell rösträtt.

Remissutfallet var oenhetligt. Den största gruppen av remissinstanser anslöt sig till majoritetens tanke att man med behållande av kollektiv rösträtt skulle öka röstvärdet för enskild nämndemans röst i viss utsträckning, dock inte så långt att utfallet blev detsamma som vid individuell rösträtt. En annan grupp önskade behålla gällande ordning. Dit hörde främst de instanser som velat behålla den stora nämnden oförändrad. En tredje grupp förordade

individuell rösträtt.

För min del anser jag att starka skäl talar för att den enskilde nämndemannens röst får större värde än den nu har. Jag vill i detta avseende först anknyta till vad som gäller på andra områden av samhällslivet, där lekmän tas i anspråk för förtroendeuppdrag. I kommunalrättsliga och förvaltningsrättsliga sammanhang har det sålunda i regel ansetts självklart, att de förtroendemän som tas i anspråk i nämnder, styrelser och beslutande församlingar har individuell rösträtt. En under remissbehandlingen anförd synpunkt går ut på att man inte borde göra jämförelser med dessa områden, eftersom på många av dem lekmännen är att betrakta som företrädare för intressegrupper. Denna synpunkt kan jag inte ansluta mig till. Jag skulle tro, att det helt övervägande antalet lekmän som medverkar såsom ledamöter i skilda organ för allmän verksamhet ingalunda betraktar sig själva som talesmän för viss grupp eller visst intresse utan ser som sin uppgift att självständigt och på objektiva grunder verka för att vederbörande organ når fram till materiellt riktiga avgöranden. Vidare har anförts, att avgörandena i de nyss angivna ärendena ofta inte har karaktären av rättsavgöranden jämförliga med domstolsavgörandena. Till detta vill jag framhålla, att inom åtskilliga av de nämnda områdena förekommer avgöranden som kan vara väl så ingripande för den enskilde som de som meddelas av domstol. Avgörandena har också i stor omfattning sådan karaktär, att de med fog kan ses som en form av rättsskipning. I sammanhanget vill jag vidare erinra om att nämndemännen, när underrätterna har givits en speciell sammansättning såsom i ägodelnings-, expropriations- och vattenmål, har individuell rösträtt. Erfarenheterna härav kan inte sägas vara annat än goda.

Från de nu angivna synpunkterna framstår kraven på ökat individuellt inflytande för lekmännen som befogat, och nära till hands ligger att anse att gängse omröstningsregler bör få insteg också vid allmänna underrätter även när de arbetar i nämndsammansättning. Emellertid kan man inte bortse från det uppenbara förhållandet att – som stadsdomstolsutredningen har uttryckt saken – den lagfarne domaren genom utbildning och träning och genom att han är den i målet bäst insatte har större möjligheter än den enskilde nämndemannen att komma till ett materiellt riktigt resultat. Det är därför inte naturligt att hävda, att varje nämndeman bör betraktas som en med yrkesdomaren jämställd meddomare.

Emellertid kan man ställa frågan, om det egentligen har någon större betydelse om ordförandens votum får mindre formellt röstvärde än som är motiverat på grund av hans större sakliga kompetens. Jag vill här erinra om det resonemang som har förts av stadsdomstolsutredningen och även av vissa remissinstanser vilka har önskat behålla nuvarande ordning. Detta resonemang går ut på att omröstningsreglernas utformning inte bör tillmätas så stor betydelse, eftersom nämndens inflytande framför allt gör sig gällande under överläggningen, då nämndemännen med sina sakskaäl kan påverka yrkesdomaren och då man kan sammanjämka meningarna under hänsynstagande till varandras synpunkter. Utan att vilja göra någon invändning mot detta resonemang vill jag för min del framhålla att man med större fog kan föra motsatt resonemang. Sålunda kan med skäl hävdas, att yrkesdomaren i realiteten har så stort inflytande vid överläggningen att det inte spelar någon större roll om det sker en utjämning på bekostnad av hans nuvarande starka ställning i röstvärdesammanhang. Det är sålunda en självklar ordning att, såsom nu gäller enligt RB, ordföranden först analyserar sak- och rättsläge och säger sin mening. Enligt vad erfarenheten visar finner nämnden i regel att den av ordföranden framförda meningen är hållbar. Man kan se saken så, att

nämndemännens uppgift just är att pröva hållbarheten i den bedömning som ordföranden framför under överläggningen och att anlägga kompletterande synpunkter ur lekmännens synvinkel. Genom den rådande ordningen får man vid överläggningen en kollationering av om lekmännens och yrkesdomarens bedömning av bevisningen stämmer överens och om lekmännen anser sig kunna instämma i de lämplighetsbedömningar som yrkesdomaren gör inom de av lagen utstakade gränserna, t. ex. i fråga om val av påföljd och straffmätning. Att inom nämnden yppas avvikande syn på innebörden av gällande rätt tillhör uppenbarligen de ytterligt sällsynta undantagsfallen. Om från nämndens sida skulle framföras synpunkter som skulle leda till avsteg från gängse bedömningsnormer, t. ex. praxis i straffmättningsfrågor, kan man påräkna att ordföranden framhåller betydelsen av att lika fall behandlas lika. Som framgår av det anförda har ordföranden stora möjligheter att påverka bedömningen på ett avgörande sätt utan att härför krävs att hans röst ges det höga formella röstvärde som nu gäller.

Mot bakgrunden av det nu anförda anser jag, att man inte har anledning att hysa betänkligheter mot att tillerkänna den enskilde nämndemannens röst större röstvärde än vad som följer av nu gällande omröstningsregler. Jag vill därvid understryka, att med det förslag som jag lägger fram beträffande nämndens storlek frågan får ganska begränsad räckvidd. Det får med hänsyn redan till gällande ordning anses självklart att ordförandens mening inte bör gälla framför den mening som omfattas av hela nämnden, dvs. i normalfallen fyra nämndemän. Frågan gäller alltså bara om det, för att ordförandens mening skall gälla, bör krävas att han får med sig en eller två nämndemän. Vill man att det skall räcka med en nämndeman på ordförandens sida, betyder det i realiteten att man ger ordförandens votum värdet av tre röster, eftersom han då tillsammans med en nämndeman anses böra vinna över tre nämndemän. Anser man att det bör krävas två nämndemän på ordförandens sida, föreligger redan därigenom med vanlig metod för röstsammanräkning majoritet för den meningen, och man behöver inte förutsätta att högre röstvärde skall gälla för ordförandens votum. För min del anser jag – med hänsyn särskilt till vad jag förut har anført om det stora inflytande ordföranden i realiteten har vid överläggningen – att man inte har anledning att hysa betänkligheter mot att välja den sist angivna lösningen. Därigenom uppnår man i de typfall som nu har nämnts anslutning till de omröstningsregler som är gängse i offentlig verksamhet i övrigt.

Den lösning som jag sålunda förordar innebär en avsevärd förstärkning av lekmanainflytandet i brottmål. I jämförelse härmed är frågan om individuell eller kollektiv rösträtt för nämndemännen av mindre betydelse. Frågan är bara om omröstningsreglerna bör utformas så, att de också formellt ger nämndemännen individuell rösträtt eller om man bör behålla kollektiv rösträtt men med sådan utformning att man i de vanligaste fallen når samma utfall som om individuell rösträtt hade gällt. På den frågan inverkar flera förhållanden. Först kan nämnas, att resonemanget i det föregående utgår från det praktiskt mest beaktansvärda fallet att två meningar står mot varandra. Emellertid måste hänsyn också tas till att det någon gång kan föreligga tre eller undantagsvis t. o. m. fler meningar i exempelvis en påföljdsfråga. I sådant fall är det minst sagt tveksamt om det är lämpligt med ett system som formellt innebär individuell rösträtt för alla ledamöter i underrätt.

Vidare är att beakta att mitt förslag om nämndens storlek för med sig att rätten i vissa fall kan bestå av ordförande och tre nämndemän – nämligen vid förfall för nämndeman – samt i vissa fall av ordförande och fem nämndemän. Man har i sådana fall att räkna med att det kan föreligga lika röstetal för två

olika meningar. En fråga som då uppkommer är om man bör anse att ordföranden skall ha utslagsröst eller om man bör tillämpa den i brottmål eljest gällande omröstningsprincipen att den mildaste meningen skall gälla.

Ytterligare har man att ta hänsyn till frågorna om det juridiska ansvaret för domen och om medverkan vid domens avfattning. Utgår man från att individuell rösträtt med lika röstvärde formellt skall gälla, kan det svårligen motiveras att nämndemännen inte skulle ha samma ansvar för domen som ordföranden. Detta i sin tur skulle leda till att detaljutformningen av domen inte gärna kan få försiggå utan att nämndemännen på ena eller andra sättet får medverka eller åtminstone ta del av avfattningen innan domen meddelas. En sådan ordning skulle emellertid belasta arbetet vid underrätterna utan att man därigenom i sak skulle vinna något.

De nu anförda förhållandena talar med styrka för att man inte bör införa en ordning som formellt bygger på individuell rösträtt för nämndemännen. Däremot kan de nyss antydda olägenheterna undvikas men önskvärd förstärkning av nämndemännens ställning ändå uppnås, om omröstningsreglerna utformas på den kollektiva omröstningsformens grund men med sådant reellt innehåll att man i det praktiskt mest betydelsefulla fallet – att två meningar står mot varandra – når samma resultat som om individuell rösträtt hade gällt. Detta blir fallet, om man föreskriver att nämndens mening gäller framför ordförandens, om minst tre nämndemän eller, när i nämnden sitter fem nämndemän, minst fyra av dem är ense om skälen och slutet. Jag förordar att omröstningsreglerna i 29 kap. RB utformas i enlighet härmed.

Under riksdagsbehandlingen av underrättsreformen jämkades bestämmelsen i 1 kap. 4 § RB om antalet nämndemän i tingsrätt så att nämnden i regel skall ha fem ledamöter. I en motion (II:1141) hade beträffande nämndens rösträtt förordats en ordning, enligt vilken den mening skall gälla som omfattas av mer än hälften av rättens ledamöter, och den mening som ordföranden omfattar skall gälla vid lika röstetal. I frågan om nämndens rösträtt anförde första lagutskottet (1LU 1969:38 s. 51) följande synpunkter:

Departementschefen har i propositionen (s. 197–201) ingående diskuterat nämndens rösträtt från olika utgångspunkter. Utskottet kan i allt väsentligt instämma i vad sålunda anförts och anser följaktligen att omröstningsreglerna för nämnd i tingsrätt bör utformas på den kollektiva omröstningsformens grund men med sådant reellt innehåll att man i det praktiskt mest betydelsefulla fallet – att två meningar står mot varandra – når samma resultat som om individuell rösträtt hade gällt. Den i motionen II:1141 föreslagna regeln, som förefaller tilltalande vid första påseendet, innebär i likhet med propositionens förslag att ordförandens mening vinner vid ställningen 3–3 men förlorar vid 2–4. Konstruktionen i motionen föder emellertid problem med hänsyn bl. a. till det straffrättsliga påföljdssystemets utformning och skulle nödvändiggöra invecklade och svårtillämpade röstregler med åtföljande stora risker för att fel begås.

I enlighet med det sagda förordar utskottet att omröstningsreglerna ges det innehållet att nämndens mening gäller framför ordförandens om i femmansnämnden minst fyra och i fyramansnämnden minst tre är ense om skälen och slutet.

Utredningar

Rättegångsutredningen

Enligt regeringens bemyndigande i februari i år har chefen för justitiedepartementet tillkallat en kommitté, rättegångsutredningen (Ju 1977:06), med uppdrag att göra en översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol (Dir. 1977:10 och 1977:91). Översynen syftar till att göra förfarandet vid allmän domstol mera flexibelt samt såvitt möjligt snabbare och billigare utan att befogade rättssäkerhetskrav sätts åt sidan. Kommitténs uppdrag går inte ut på en fullständig översyn av rättegångsbalkens hela regelsystem; uppdraget gäller närmast bestämmelserna om förfarandet i rättegången.

Ungdomsfängelseutredningen

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades år 1974 sakkunniga, ungdomsfängelseutredningen (Ju 1974:16), för att utreda frågor i anslutning till avskaffande av påföljden ungdomsfängelse. Utredningens betänkande, (SOU 1977:83) Tillsynsdom, som nyligen lagts fram, innehåller förslag till ett stort antal ändringar berörande nästan hela påföljdssystemet enligt brottsbalken. Betänkandet remissbehandlas f. n.

BRÅ:s arbetsgrupp för kriminalpolitik

Inom brottsförebyggande rådets arbetsgrupp för kriminalpolitik har genomförts ett brett upplagt arbete med en översyn av brottsbalkens påföljdssystem. Översynen har särskilt berört bl. a. frågan om olika påföljdernas inbördes svårhet samt omröstningsregeln i 29 kap. 3 § rättegångsbalken och regeln om reformatio in pejus i 51 kap. 25 § samma balk. Resultatet av översynen har nyligen presenterats i en rapport (Rapport 1977:7) Nytt straffsystem, Idéer och förslag. Rapporten remissbehandlas f. n.

Utredningen ang. översyn av häktningsbestämmelserna

I det nyligen framlagda betänkandet (SOU 1977:50) Häktning och anhållande föreslår utredningen angående översyn av häktningsbestämmelserna jämte annat att lekmän skall medverka vid prövning av fråga om häktning. Vid ställningstagande till frågan hur många nämndemän som bör delta i avgörandet av häktningsfråga i tingsrätt anför utredningen bl. a. följande:

En lösning kunde vara att låta rätten bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. Med en sådan lösning kunde omröstningsreglerna utformas på motsvarande sätt som nu gäller brottmål. Ett annat alternativ är att föreskriva en sammansättning med en lagfaren domare och två nämndemän. En sådan lösning kräver dock att varje nämndeman får individuell rösträtt och att omröstningsreglerna får anknytas till vad som gäller vid en kollegial sammansättning. Sistnämnda lösning innefattar inte någon principiell nyhet.

Den har valts exempelvis vid nämndmedverkan i hovrätt och i fastighetsdomstol. En sådan sammansättning i tingsrätt vid avgörande av frågan om häktning medför ett mycket starkt lekmannainflytande. Vi anser att detta är motiverat när det gäller häktning. För denna lösning talar också starka praktiska och ekonomiska skäl. Vi föreslår därför att rätten vid prövning av frågor om häktning skall bestå av en lagfaren domare och två nämndemän, varvid samtliga domare skall ha individuell rösträtt.

Motionsärende om omröstningsreglerna i brottmål i överrätt

I utskottets av riksdagen godkända betänkande JuU 1977/78:6 har behandlats motionen 1975/76:1094 som kritiserar stadgandet i 29 kap. 3 § tredje stycket RB, vari för överrättsprocessen föreskrivs ett system med utslagsröst för ordföranden vid särskild omröstning huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare. Under remissbehandlingen av motionen belystes de tillämpningssvårigheter som berörda omröstningsregler vållat. Utskottet får hänvisa till redogörelsen härför i det nyss nämnda betänkandet. Utskottet konstaterade att motionsspörsmålet hade ett nära samband med andra regler, vilka – liksom regeln i 29 kap. 3 § tredje stycket RB – utgår från uppfattningen att det i stor utsträckning inte är möjligt att göra en objektiv jämförelse med hänsyn till svårhetsgrad mellan olika påföljder. I betänkandet uttalade utskottet bl. a. följande:

Vid ställningstagande till frågan om riksdagen nu bör ta initiativ till ändringar i den nuvarande regleringen måste enligt utskottets mening beaktas pågående utredningsarbete rörande BrB:s påföljdssystem. Som angetts i det föregående väntas ungdomsfängelseutredningen inom kort lägga fram förslag till ett stort antal ändringar av påföljdsreglerna. Utformningen av påföljdssystemet överses också av brottsförebyggande rådets arbetsgrupp för kriminalpolitik. Resultatet av denna översyn, som f. ö. direkt tar sikte på bl. a. frågor om olika påföljders inbördes svårhet, kommer att läggas fram i höst. Både motionsspörsmålet och övriga därmed sammanhängande frågor kommer således att inom den närmaste tiden aktualiseras inom regeringens kansli. Med hänsyn härtill saknas enligt utskottets mening skäl till någon riksdagens åtgärd i anledning av motionen.

Remissyttranden

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från justitiekanslern (JK), riksåklagaren (RÅ), hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO) och Centralorganisationen SACO/SR. Tingsrätten har bifogat yttrande från Stockholms nämndemannaförening.

Motionsförslaget får ett blandat mottagande av remissinstanserna. JK, RÅ,

Domareförbundet och SACO/SR avstyrker bifall till motionen. Tingsrätten ställer sig principiellt inte avvisande till förslaget men finner en prioritering av lagstiftningsfrågan inte erforderlig. Hovrätten finner inga skäl tala mot förslaget. Advokatsamfundet, LO och TCO samt nämndemannaföreningen tillstyrker bifall till motionen.

JK hänvisar till förarbetena till den år 1969 beslutade underrättsreformen och påpekar att tanken på en individuell rösträtt då var aktuell men avvisades. Han anför vidare bl. a. följande:

Skälen till den negativa inställningen var flera. Bl. a. underströks i propositionen (s. 199), att man inte kunde bortse från det uppenbara förhållandet att den lagfarne domaren genom utbildning och träning och genom att han är den i målet bäst insatte har större möjligheter än den enskilde nämndemannen att komma till ett materiellt riktigt resultat samt att det därför inte var naturligt att hävda, att varje nämndeman borde betraktas som en med yrkesdomaren jämställd meddomare. Av betydelse för ställningstagandet synes också ha varit, att ett system med individuell rösträtt skulle aktualisera en rad följdproblem, som ej skulle bli alldeles lätta att bemästra. Man pekade bl. a. på de situationer där omröstningen avsåg ett val mellan fler än två meningar i en påföljdsfråga (s. 200).

De synpunkter som fällde utslaget vid övervägandena år 1969 äger enligt JK alltjämt giltighet. Den reglering som då infördes synes enligt hans mening ha fungerat tillfredsställande, och han anser inte att något behov att frångå den gällande ordningen har påvisats av motionärerna.

Även RÅ erinrar om övervägandena i samband med 1969 års reform. I detta hänseende uttalar RÅ bl. a. att departementschefen ansåg starka skäl tala mot en ordning som formellt bygger på individuell rösträtt. RÅ fortsätter:

Bl. a. anfördes att hänsyn måste tas till att det någon gång kan föreligga tre eller undantagsvis fler meningar i t. ex. en påföljdsfråga och att det i sådant fall vore minst sagt tveksamt om det är lämpligt med ett system som formellt innebär individuell rösträtt för alla ledamöter i underrätt. Vidare befarades individuell rösträtt leda till att detaljutformningen av domen inte kan ske utan att nämndemännen får medverka eller åtminstone ta del av avfattningen innan domen meddelas. Mot denna bakgrund utformades omröstningsreglerna i enlighet med det traditionella synsättet på nämndinstitutet på den kollektiva omröstningsformens grund.

RÅ kan i och för sig dela de synpunkter som har framförts till stöd för att lekmannainflytandet, vars värde är allmänt erkänt, görs större i brottmålsprocessen. Särskilt i brottmålen har lekmannadomaren speciella förutsättningar att på grundval av egna erfarenheter och åsikter bilda sig en uppfattning om de frågor som kommer under bedömande. RÅ anser emellertid att individuell rösträtt – med hänsyn till omröstningsreglernas nuvarande utformning – inte skulle få någon större praktisk betydelse. Redan enligt nu gällande omröstningsregler dikteras utgången av den mening som

omfattas av pluraliteten. En tillämpning av sedvanliga omröstningsregler skulle enligt RÅ få betydelse endast i det fall att två meningar, som vardera omfattas av tre av de i avgörandet deltagande personerna, står mot varandra och den mot den tilltalade strängaste uppfattningen bidräs av ordföranden. Med formellt individuell rösträtt riskerar man, som har framhållits i 1969 års proposition, en rad praktiska olägenheter. Enligt RÅ:s uppfattning uppvägs inte dessa olägenheter av värdet av ett formellt ökat röstvärde för nämndemännens röster.

Hovrätten tar i sitt yttrande upp den under 1969 års reformarbete framförda tanken att nämndemannens juridiska ansvar för domen utgjorde hinder för individuell rösträtt.

När det nu gäller att ta ställning till frågan om en fullt genomförd individuell rösträtt för nämndemännen i underrätt måste enligt hovrättens mening självfallet beaktas att utvecklingen i samhället efter 1969 gått mot ett vidgat lekmannainflytande inom allt fler områden. Såsom viktigast i detta sammanhang nämner hovrätten 1976 års lagstiftning, varigenom infördes bestämmelser om medverkan av nämndemän i hovrätt och i kammarrätt. Sedan den 1 januari 1977 deltar således nämndemän vid avgöranden i hovrätt av brottmål, där i det särskilda fallet anledning förekommer att döma till annan påföljd än böter, samt i vissa familjemål. Hovrätt är i dessa mål domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Hovrätten framhåller att ledamöterna har individuell rösträtt och att införandet av de nya bestämmelserna angående hovrätts sammansättning inte har föranlett någon förändring i sak av lagreglerna angående nämndemans juridiska ansvar för domen. Således gäller alltså att endast där nämnden ensam bestämt rättens avgörande, svarar för detta envar som med sin röst bidragit därtill. Hovrätten konstaterar att en fullt genomförd individuell rösträtt alltså inte i detta sammanhang har medfört den förändring beträffande ansvaret för domen som departementschefen år 1969 ansåg nödvändig. De argument mot individuell rösträtt som anfördes under förarbetena till 1969 års lagstiftning torde därför enligt hovrättens mening ha förlorat sådan bärkraft att de ej kan åberopas mot motionärernas förslag. Hovrätten finner ej heller andra skäl tala mot förslaget. I fortsättningen anför hovrätten bl. a. följande:

En fullt genomförd individuell rösträtt för nämndemännen, där vid lika röstetal den lindrigaste meningen skall gälla, kommer självfallet att i vissa situationer medföra att utgången i ett brottmål blir annan än den skulle bli med tillämpning av nu gällande omröstningsregler. Det är exempelvis fallet när omröstningen uteslutande gäller fängelsestraffets längd. Vanligare är dock den situationen där valet står mellan fängelse och en icke frihetsberövande påföljd, exempelvis när ordföranden och två nämndemän förordar fängelse medan tre nämndemän röstar för villkorlig dom. I det fallet kommer ett genomförande av förslaget att sakna verkan i förhållande till vad som gäller nu. Lagreglernas innebörd är nämligen att, när omröstningen gäller frågan huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överläm-

ande till särskild vård, dessa icke innefattar någon jämförelse mellan lindrigare och svårare påföljd. Detta betraktelsesätt är i viss mån konstlat och svårförståeligt. Det torde ofta förhålla sig så att den åtalade och hans försvarare energiskt arbetar för att han skall få kriminalvård i frihet och undgå fängelse. Lagens ståndpunkt att dessa påföljder vid omröstningen icke betraktas som lindrigare än fängelse måste ju då te sig alltför teoretisk. Det hade varit naturligare att genom en uttrycklig lagregel ange i vilken ordning olika tänkbara påföljder skall anses lindrigare vid omröstningen.---

Problemet hur den berörda frågan skall lösas är närmast av teknisk art. För att illustrera hur man kan komma till rätta med de angivna olägenheterna har hovrätten upprättat en skiss över hur 29 kap. 3 § rättegångsbalken lämpligen borde utformas.

3 §

Vid omröstning gälle den mening som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste eller, om ej någon mening kan anses som lindrigare, har den biträts av ordföranden, gälle den meningen. Vid omröstning om påföljden skall den anses som svårare i ordningen böter, villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande till särskild vård, fängelse, ungdomsfängelse, internering.

Hovrätten ifrågasätter slutligen om inte det sist diskuterade problemet bör behandlas samtidigt med den av motionärerna väckta frågan.

Efter att ha erinrat om övervägandena bakom 1969 års reform förklarar *tingsrätten* att den rent principiellt inte ställer sig avvisande till en reform i enlighet med vad motionärerna förordar. Nuvarande omröstningsregler har emellertid enligt tingsrättens mening fungerat så väl att någon prioritering av den väckta lagstiftningsfrågan inte synes erforderlig. Full individuell rösträtt för nämndemännen bör för den skull inte genomföras innan de praktiska konsekvenserna av en sådan åtgärd tillfredsställande utretts. Avslutningsvis föreslår tingsrätten att rättegångsutredningen (Ju 1977:06) får utreda även den aktuella frågan.

Nämndemannaföreningen delar motionärernas uppfattning att tiden nu är mogen att övergå till ett system med fullt genomförd individuell rösträtt.

Advokatsamfundet och *TCO* tillstyrker bifall till motionen utan särskild motivering.

Domareförbundet vitsordar inledningsvis motionärernas uttalande att erfarenheterna av nämndens ökade inflytande vid tingsrätterna genomgående varit gynnsamma. Vissa skäl talar otvivelaktigt också enligt förbundet för införandet av individuell rösträtt för nämndemän i tingsrätt. Förbundet anser det emellertid kunna ifrågasättas om nämndens ställning verkligen skulle stärkas nämnvärt, om nämndemännen erhåller sådan rösträtt. Till utveckling av sin ståndpunkt anför förbundet vidare bl. a. följande:

Efter tingsrättsreformen har den enskilde nämndemannen fått ett större inflytande än han tidigare hade. Redan minskningen av nämndens storlek

har bidragit härtill. Den väsentligaste orsaken till det ökade inflytandet är emellertid ändringarna i omröstningsreglerna, som innebär att det – om två meningar står mot varandra – krävs två nämndemän på ordförandens sida för att dennes mening skall bestämma domen. Varje domares röst väger i princip lika tungt, dock att den lagfarne domaren har utslagsröst. Den i brottmål vid lika röstetal gällande omröstningsprincipen att den mildaste meningen skall segra gäller ej för tingsrätterna. Föreligger två olika meningar, har den enskilde nämndemannen alltså redan nu ett mycket stort inflytande. Det kan väl knappast påstås att inflytandet skulle öka i högre grad i fall vid lika röstetal domen bestämdes enligt principen om mildaste meningen i stället för enligt ordförandens utslagsröst. Annorlunda förhåller det sig i de fall då tre eller flera meningar föreligger. I dessa situationer skulle nämndemän oftare komma att bestämma domen, om de hade individuell rösträtt i stället för en kollektiv röst. Fallen är dock praktiskt mindre betydelsefulla. Om vid överläggningen skulle yppas så många meningar, lär i allmänhet skillnaden mellan de förekommande uppfattningarna inte vara större än att de kan sammanjämkas. Nämndemännen har sällan inbördes olika meningar om domskälen. Hur dessa skall utformas är mer en fråga för yrkesdomaren. Antalet fall då vid det slutliga avgörandet flera meningar än två föreligger torde därför ej bli stort.

Det må vidare framhållas att erfarenheterna av den nuvarande ordningen, enligt vilken nämndemans skiljaktiga mening skall antecknas i protokollet, visar att det är jämförelsevis sällan som nämndeman är skiljaktig och att det är ytterligt sällsynt att skiljaktigheter förekommer i sådan omfattning att en regel om individuell rösträtt för nämndeman skulle ha lett till annat resultat än vad som följer av nuvarande regler. Mot individuell rösträtt för nämndemän har tidigare åberopats att den lagfarne domaren genom sin utbildning och rutin och genom att han är den i målet bäst insatte har större möjlighet än den enskilde nämndemannen att komma till ett materiellt riktigt resultat. Den enskilde nämndemannen borde därför ej betraktas som en med yrkesdomaren jämställd meddomare. Ytterligare ett argument mot individuell rösträtt som brukar framföras är att nämndens inflytande främst bör göra sig gällande vid den överläggning som regelmässigt föregår omröstningen. Där kan nämndemannen med sin praktiska erfarenhet påverka yrkesdomaren.

Av stort intresse är också vad departementschefen i propositionen till tingsrättsreformen anför mot individuell rösträtt (prop. 44/1969 s. 201). Departementschefen uttalar där bl. a., att man måste ta hänsyn till frågorna om det juridiska ansvaret för domen och om medverkan vid domens avfattning, att om individuell rösträtt skall gälla det svårigen kan motiveras att nämndemännen inte skulle ha samma ansvar för domen som ordföranden samt att detta i sin tur leder till att detaljutformningen av domen inte gärna kan få försiggå utan att nämndemännen på ena eller andra sättet får medverka eller åtminstone tar del av avfattningen innan domen meddelas. En ordning med individuell rösträtt skulle därför belasta arbetet vid underrätterna utan att man därigenom i sak skulle vinna något. Förbundet vill för sin del ansluta sig till departementschefens synpunkter. Med hänsyn till att individuell rösträtt endast i begränsad omfattning skulle ge ökat inflytande för lekmännen torde ett genomförande av principen om individuell rösträtt icke uppväga de i det föregående redovisade olägenheterna.

Förbundet framhåller ytterligare att även andra olägenheter är förenade med förslaget. Utrymmet för en tillämpning av regeln om att i brottmål vid

lika röstetal den lindrigaste meningen skall gälla (29 kap. 3 § RB) är mycket begränsat i högsta domstolen och numera också i hovrätt, eftersom antalet domare i dessa instanser i regel är ojämnt. I tingsrätt är antalet ledamöter däremot vanligen jämnt, ordförande och fem nämndemän. Enligt förbundet kan därför den situationen där lätt tänkas uppstå att röstetalet blir lika. Inför nu individuell rösträtt för nämndeman, måste i sådan fall den lindrigaste meningen gälla. Med hänsyn till det stora urvalet av ej jämförbara påföljder kommer emellertid regeln om den lindrigaste meningen ofta ej att bli tillämplig. Konsekvensen blir då enligt förbundet att vid lika röstetal för likställda påföljder ordföranden i stället kommer att få utslagsröst. I anslutning härtill erinrar förbundet om att berörda regler, såsom förbundet närmare utvecklat i sitt remissvar över motionen 1975/76:1094, kan leda till resultat som för den tilltalade och allmänheten känns stötande för rättsskänslan, t. ex. då valet står mellan fängelse och villkorlig dom. Ett införande av individuell rösträtt skulle därför enligt förbundet göra den i nämnda motion påkallade översynen av omröstningsreglerna ännu mer angelägen. Förbundet påpekar vidare att det av remissvaret också framgår, att omröstningsreglerna över huvud är svåra att tillämpa. Enligt förbundets mening kan en ordning med individuell rösträtt ej genomföras utan att omröstningsreglerna blir föremål för en översyn. En sådan översyn fordrar naturligtvis att ett flertal andra frågor av straffprocessuell art ses över, exempelvis reglerna i 31 kap. 10 § RB om återbetalningsskyldighet vid fällande dom och 51 kap. 25 § RB om reformatio in pejus. Förbundet konstaterar att ett genomförande av en så till synes enkel reform som individuell rösträtt för nämndemän således nödvändiggör ett komplicerat lagstiftningsarbete.

LO ansluter sig till motionärernas krav under hänvisning till att den föreslagna lagändringen framstår som en naturlig konsekvens av tidigare lagändringar när det gäller lekmannainflytandet inom rättsväsendet.

SACO/SR anför i sitt yttrande följande:

Den i motionen föreslagna reformen innebär att ordförandens utslagsröst vid olika meningar avskaffas i brottmål och i stället den mildaste meningen skall segra. Om det enbart gäller en påföljdsfråga kunde vissa skäl synas tala för reformen. Emellertid skulle den föreslagna regeln komma att gälla även i sådana fall där meningsskiljaktigheten avser en gärnings straffbarhet eller straffrättsliga rubricering. Där har den lagfärne domaren genom sin utbildning och rutin enligt *SACO/SR*:s mening större möjligheter än den enskilde nämndemannen att komma till ett materiellt riktigt resultat. Härtill kommer att förslaget medför ett ansvar för nämndemännen för detaljutformning av domen, vilket skulle tynga hanteringen av målen vid tingsrätterna och medföra extra arbetsuppgifter av administrativ och organisatorisk art. Vidare är regeln om den lindrigaste meningens företräde ofta svårtillämpad eftersom det finns så många olika slags påföljder som i lagens mening är av samma svårighetsgrad. Man kan därför i åtskilliga situationer ändå inte undvara ordförandens utslagsröst. Vidare kan förekomma situationer då flera än två meningar yppas. Erfarenheterna av nu gällande ordning ger vid handen att

skiljaktigheter i sådan omfattning att individuell rösträtt för nämndemännen skulle ha lett till annan utgång i målet sällan förekommer. Att för dessa fåtaliga fall genomföra en reform som skulle leda till ett inte obetydligt merarbete för tingsrätterna kan inte anses meningsfullt. De nuvarande reglerna har genomförts relativt nyligen och visat sig fungera väl. SACO/SR avstyrker därför att förslaget genomförs.

Utskottet

Motionen 1976/77:455 berör reglerna i rättegångsbalken (RB) om omröstning i brottmål i tingsrätt. Motionärerna anser tiden vara mogen att införa en ordning med fullt genomförd individuell rösträtt. I brottmål bör enligt motionärerna vid lika röstetal den lindrigaste meningen gälla. I motionsyrkandet efterlyses förslag till de lagändringar som behövs för att åstadkomma ett system med fullt genomförd individuell rösträtt vid de allmänna domstolarna.

Individuell rösträtt förekommer enligt gällande rätt i hovrätt och i viss utsträckning i tingsrätt.

I rättskipningen i tingsrätt medverkar nämnd jämte lagfaren ordförande i brottmål och s. k. familjerättsmål. Nämnden består i regel av fem nämndemän. I andra tvistemål än familjerättsmål är tingsrätt domför med tre eller fyra lagfarna domare. Enligt huvudreglerna för hovrätts domförhet i brottmål och familjerättsmål är hovrätt i sådana mål domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. I bl. a. vissa brottmål och i andra tvistemål än familjerättsmål är hovrätt domför med fyra eller fem lagfarna domare.

De nuvarande reglerna för omröstning i tingsrätt då nämnd deltar tillkom i huvudsak genom 1969 års underrättsreform. Reglerna är formellt utformade på den kollektiva omröstningsformens grund men har ett sådant reellt innehåll att man i de praktiskt mest betydelsefulla fallen – då två meningar står mot varandra – när samma resultat som om individuell rösträtt hade gällt. Ordförandens mening vinner sålunda vid ställningen 3–3 men förlorar om ordföranden tillhör minoriteten vid ställningen 2–4. I de mera sällsynta fall då flera än två meningar yppats och erforderligt antal nämndemän inte förenar sig om en mening innebär nuvarande ordning att ordförandens mening gäller.

En fullt ut genomförd individuell rösträtt tillämpas i tingsrätt när rätten består av enbart lagfarna domare, dvs. i andra tvistemål än familjerättsmål. Detsamma gäller i hovrätt oavsett om rätten består av enbart lagfarna domare eller av lagfarna domare och nämndemän.

För omröstning vid individuell rösträtt finns en majoritetsregel, enligt vilken den mening skall gälla som omfattas av mer än hälften av rättens ledamöter. När denna regel ej kan tillämpas gäller olika bestämmelser för tvistemål och brottmål.

I tvistemålen gäller sålunda, då majoritet ej uppnåtts, att den mening skall

gälla som fått hälften av rösterna och däribland ordförandens. Två kompletterande bestämmelser ges för bestämmande av utgången i målet i de fall då flera än två meningar framkommer och ingen av dem skall gälla på grund av majoritetsregeln eller till följd av bestämmelsen om ordförandens utslagsröst. Den ena kompletteringsregeln avser fall då omröstningen rör sig om penningar eller annat som utgör viss myckenhet. I dessa fall tillämpas en ordning med sammanläggning av röster för ett större belopp med röster för ett lägre belopp. Avser omröstningen annat än viss myckenhet gäller principen om relativ majoritet samt, vid lika röstetal, utslagsröst för ordföranden respektive den främste bland ledamöterna.

Om vid omröstning i brottmål i hovrätt majoritet ej uppnåtts enligt huvudregeln men någon mening erhållit hälften av rösterna, skall den meningen gälla om den är den lindrigaste. Kan vid lika röstetal inte någon mening anses som lindrigare har ordföranden utslagsröst. Detta gäller t. ex. vid särskild omröstning huruvida påföljden skall bestämmas till villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering. Liksom beträffande omröstningen i tvistemål ges kompletterande bestämmelser för fall då flera än två meningar framkommer och ingen av dem skall gälla. Också här gäller en ordning med sammanläggning av röster. Sammanläggningsprincipen kan emellertid inte tillämpas när inte någon mening kan anses som ogynnsammare för den tilltalade. I sådant fall gäller den nyss nämnda principen om relativ majoritet och, vid lika röstetal, utslagsröst för ordföranden respektive den främste bland ledamöterna.

De nu beskrivna reglerna för omröstning i brottmål i hovrätt i fall då inte någon mening kan anses som lindrigare för den tilltalade än annan mening har tillkommit mot bakgrunden av brottsbalkens rikt varierade påföljdssystem och den i samband med brottsbalkens införande uttalade uppfattningen att det i stor utsträckning inte är möjligt att göra en objektiv jämförelse mellan olika påföljder med hänsyn till svårhetsgrad.

Utvecklingen har under senare år på olika områden av samhällslivet gått i riktning mot ett allt större lekmannainflytande. Detta gäller även rättskipningen i de allmänna domstolarna. Utskottet vill erinra om att 1969 års underrätsreform medförde ett ökat individuellt inflytande för lekmän i allmän underrätt bl. a. genom minskningen av nämndens storlek från sju till fem nämndemän. Väsentligare för det ökade inflytandet var dock de samtidigt genomförda ändringarna i omröstningsreglerna, vilka, som nyss sagts, innebär att man i de praktiskt mest betydelsefulla fallen når samma resultat som om formellt individuell rösträtt hade gällt. Utrymmet för lekmannainflytandet i de allmänna domstolarna ökades ytterligare genom 1976 års lagstiftning om nämndemän i hovrätt.

Värdet av lekmannainflytandet i rättskipningen har allmänt vitsordats under utskottets remissbehandling av motionen. Utskottet ansluter sig till denna bedömning.

Som framgår av redogörelsen i det föregående prövades den av motionä-

terna upptagna frågan om en formellt individuell rösträtt för nämndemän i tingsrätt i 1969 års lagstiftningsärende. Tanken att införa en fullt ut individuell rösträtt avvisades då, främst med hänvisning till det förhållandet att den lagfärne domaren på grund av sin utbildning och träning och genom att han är den i målet bäst insatte har större möjligheter än den enskilde nämndemannen att komma till ett materiellt riktigt resultat. Under utskottets remissbehandling av motionen har framhållits av flera remissinstanser, bl. a. JK, RÅ och Domareförbundet, att de i samband med 1969 års reform anförda skälen mot en formellt individuell rösträtt i huvudsak alljämt har giltighet. Utskottet delar denna uppfattning och vill, liksom departementschefen gjorde i 1969 års lagstiftningsärende, konstatera att det inte är naturligt att hävda att varje nämndeman i tingsrätt bör betraktas som en med yrkesdomaren jämställd meddomare. Det sagda gäller särskilt i sådana fall där meningsskiljaktigheten avser en gärnings straffbarhet eller rättsliga rubricering.

Även om utskottet ser positivt på värdet av lekmanamedverkan i rättskipningen, måste utskottet redan med hänsyn till vad nu anförts inta en avvisande hållning till motionärernas önskemål.

Vid ställningstagande till den av motionärerna aktualiserade lagstiftningsfrågan bör enligt utskottets mening vidare beaktas att frågan inte kan ses som ett isolerat processrättsligt spörsmål. Som påvisats under remissbehandlingen har frågan ett nära samband med uppbyggnaden av det straffrättsliga påföljdssystemet därigenom att RB:s omröstningsregler vilar på bl. a. uppfattningen att det i stor utsträckning inte är möjligt att göra en objektiv jämförelse mellan olika påföljder med hänsyn till svårhetsgrad. Som belysts i utskottets betänkande JuU 1977/78:6 är denna uppfattning omstridd, och omröstningsreglerna vållar i den del de vilar därpå svårigheter i den praktiska tillämpningen i hovrätt. En lagstiftning enligt motionärernas önskemål leder till att liknande svårigheter skulle komma att uppstå också i tingsrätterna. En sådan utveckling bör undvikas. Av redogörelsen i det föregående framgår att påföljdssystemet f. n. övervägs i regeringens kansli på grundval av ungdomsfängelseutredningens betänkande och arbetet inom brottsförebyggande rådet på ett nytt straffsystem, vilket tagit direkt sikte på bl. a. den i detta sammanhang betydelsefulla frågan om olika påföljders inbördes svårhet. Resultatet av dessa överväganden kan enligt utskottets mening få stor betydelse för utformningen av RB:s omröstningsregler.

Vad nu sagts om sambandet mellan den straffrättsliga lagstiftningen och omröstningsreglerna samt om de tillämpningssvårigheter dessa regler i sin nuvarande utformning medför utgör enligt utskottets mening skäl för riksdagen att inte aktualisera den lagstiftningsfråga som motionärerna väckt innan resultatet av de straffrättsliga övervägandena föreligger. Härför talar också det ovan angivna förhållandet att skillnaden i praktiken mellan nuvarande ordning och det system motionärerna förordar är förhållandevis ringa.

Under hänvisning till det anförda avstyrker utskottet bifall till motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionen 1976/77:455.

Stockholm den 11 april 1978

På justitieutskottets vägnar

BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Lisa Mattson (s), Åke Polstam (c), Eric Jönsson (s), Bertil Johansson (c), Lilly Bergander (s), Gundc Raneskog (c), Kerstin Andersson i Kumla (s), Håkan Winberg (m), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Gunilla André (c), Ella Johnsson (c), Helge Klöver (s), Martin Segerstedt (s) och Margareta Andrén (fp).

Reservation

av Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Lilly Bergander (s), Kerstin Andersson i Kumla (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Helge Klöver (s) och Martin Segerstedt (s), som anser

dels att utskottets yttrande bort ha följande lydelse:

Erfarenheterna av nämndemännens ökade inflytande i rättstillämpningen i de allmänna domstolarna har genomgående varit gynnsamma. Tiden är därför mogen att, såsom föreslås i motionen, nu övergå till ett system med fullt genomförd individuell rösträtt. I brottmål bör, vid lika röstetal, den lindrigaste meningen gälla, även när nämnd deltar i handläggningen.

Motionen har i princip tillstyrkts inte bara av sådana remissinstanser som LO och TCO utan också av remissinstanser som har nära kontakt med rättskipningen. Bland de tillstyrkande remissinstanserna återfinns sålunda Sveriges advokatsamfund, hovrätten över Skåne och Blekinge och Stockholms tingsrätt.

Mot förslaget i motionen har väsentligen anförts två skäl. Dels har sagts att det inte är naturligt att hävda att varje nämndeman i tingsrätt bör betraktas som en med yrkesdomaren jämställd meddomare eftersom den lagfarne domaren genom sin utbildning och träning och genom att han är den i målet bäst insatte har större möjligheter än den enskilde nämndemannen att komma till ett materiellt riktigt resultat. Dels har sagts att förslaget i motionen skulle medföra komplikationer i de fall då domstolen har att välja mellan påföljder som är straffrättsligt likvärdiga.

Den första synpunkten har inte större bärkraft här än i andra sammanhang där lekmän medverkar vid sidan av juristutbildad domare, t. ex. i länsrätt

eller fastighetsdomstol. Dessutom är att märka att riksdagen nyligen infört lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt utan att det därvid föresvävat någon att omröstningsreglerna skulle bygga på annan princip än att varje röst har lika värde.

Till den andra synpunkten är att säga att de svagheter som kan vidlåda nuvarande omröstningsregler med hänsyn till graderingen av olika påföljder inte blir vare sig mera eller mindre framträdande om man inför individuell rösträtt för nämndemän. De båda frågorna har över huvud taget inte något samband med varandra.

Under hänvisning till det anförda tillstyrker utskottet bifall till motionen.

dels att utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

att riksdagen med bifall till motionen 1976/77:455 begär att regeringen snarast lägger fram förslag om de lagändringar som behövs för att få ett system med fullt genomförd individuell rösträtt vid de allmänna domstolarna.

